

Мукачівський державний університет
Гуманітарний факультет
Кафедра психології

Дипломна робота

ОС «Бакалавр»

на тему: **Психологічна готовність школярів до переходу на другий
ступінь загальної освіти**

Виконала: студентка 5 курсу,
групи ПП-51(з), напряму підготовки
6.030103 Практична психологія
Тухватуліна М.-Н.Р.
Керівник: Корнієнко І.О.
Рецензент: Брижак Н.Ю.

Мукачево - 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ДО ПЕРЕХОДУ НА ДРУГИЙ СТУПІНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ	
1.1. Загальна характеристика особливостей розвитку особистості молодшого школяра.....	6
1.2. Психологічна готовність школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти	16
1.3. Психологічний аналіз труднощів школярів при переході з початкової школи в основну	22
РОЗДІЛ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ГОТОВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ДО ПЕРЕХОДУ НА ДРУГИЙ СТУПІНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ	
2.1. Організація і процедура дослідження	31
2.2. Аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація	38
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. У процесі навчання у школі дитина проходить через ті чи інші кризові етапи, кожний із яких має свою специфіку, свої проблеми, що потребують особливої уваги педагогів, батьків та психологічної служби навчального закладу. Одним із цих етапів є перехід учнів початкової школи на другий ступінь загальної освіти. П'ятий клас – кінець дитинства, період, що безпосередньо передує підлітковому. У цей час діти відкриті і довірливо ставляться до дорослих, визнають їх авторитет, чекають від учителів, батьків та інших дорослих допомоги і підтримки. Це відкриває великі можливості для виховних впливів.

Безпосередньо сам період навчання в другій половині четвертого класу не несе в собі якої-небудь цікавої психологічної перспективи, не таїть будь-якої педагогічної або психологічної небезпеки. Але на рубежі четвертого та п'ятого класів ситуація істотно змінюється, так як одним з найбільш рельєфних періодів особистісного розвитку школярів є їх перехід з початкової школи в основну, коли істотно змінюється соціальна ситуація розвитку.

Аналіз масової шкільної практики свідчить про те, що перехід на другий ступінь загальної освіти не завжди відбувається в учнів безконфліктно і безболісно. Не всі школярі виявляються психологічно готовими до подолання труднощів адаптаційного періоду, не всі піднімаються в своєму розвитку до рівня відповідності новим, більш високим, ніж на першій ступені загальної освіти, вимогам. Тому перехід з початкової в середню ланку традиційно вважається одним з найбільш складних психолого - педагогічних етапів.

До того ж перехід учнів на другий ступінь загальної освіти збігається за часом зі вступом їх у підлітковий вік і може супроводжуватися низкою специфічних процесів і явищ, що складають зміст так званої «проблеми п'ятих класів». Однак синхронізації освітньої та вікової криз у житті школяра, на думку Г.А. Цукерман, можна уникнути, якщо сам цей перехід не буде супроводжуватися різким розривом між попереднім і наступним способом життя учнів, тобто буде будуватися «як м'який поступовий».

На основі фактів, що впливають із актуальних питань практики, можна стверджувати, що перехід в п'ятий клас психологічно неготових учнів може викликати або ще більше погіршити їхнє негативне ставлення до навчання і школи в цілому. Таким чином, сьогодні можна говорити про кризу або мікрокризу «п'ятих класів», коли різко зростає невизначеність різних сторін життєдіяльності, що в значній мірі визначає психологічні труднощі, які відчувають як учні, так і вчителі та батьки п'ятикласників. Труднощі перехідного періоду прямо чи опосередковано впливають на ефективність навчання і виховання, а також на психічне і соматичне здоров'я школярів.

Питання, пов'язані з даною темою, розглядалися такими авторами, як: Л. Виготським, К. Бардіним, І. Булах, Л. Божович, Е. Каганом, О. Леонт'євим, Н. Максимовою, І. Мирославою, О. Морозом, Ж. Піаже, В. Петровським, Н. Ржецьким, С. Рубінштейном, Г. Сел'є, О. Скрипченком, Г. Хомич, А. Фурманом та ін. Актуальність проблеми психологічної готовності молодших школярів до навчання в основній школі визначається й тим, що цінність освіти в очах сучасних підлітків невисока. А це неминуче позначається на ефективності навчальної діяльності, що, у свою чергу, має цілий ряд віддалених соціально-психологічних наслідків, з якими суспільство стикається вже зараз.

Незважаючи на велику наукову і практичну значимість, проблема психологічної готовності школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти залишається ще маловивченою. Виходячи з актуальності означеної проблеми, ми й обрали тему дипломної роботи: «Психологічна готовність школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти».

Об'єкт дослідження – готовність школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти.

Предмет дослідження – психологічні характеристики готовності школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти.

Мета дипломної роботи полягає у теоретичному розкритті та емпіричному дослідженні психологічних характеристик готовності школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти.

Для досягнення поставленої мети визначені такі завдання:

1. Проаналізувати вимоги до особистості школяра при переході на другий ступінь загальної освіти.
2. Охарактеризувати психологічні аспекти труднощів у діяльності і спілкуванні школярів при переході з початкової школи в основну.
3. Емпірично дослідити психологічні характеристики готовності учнів до переходу на другий ступінь загальної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація науково-теоретичних та методичних джерел; емпіричні методи – стандартизовані методики: методика дослідження концентрації уваги – тест Пьерона - Рузера; методика дослідження особистості школяра Р. Кеттела; методика дослідження схильності до фрустрації Розенцвейга; методика визначення аспектів інтелектуальних особливостей дитини (тест Векслера); методи обробки та інтерпретації даних.

База дослідження. Дослідження проводилось на базі ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м. Мукачево. Вибірку склали учні четвертих класів в кількості 50 школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування у практиці навчання та виховання учнів молодших класів та груповій психокорекційній роботі з ними.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено теоретичний аналіз проблеми психологічної готовності школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти.

Визначено, що провідною діяльністю молодшого школяра стає навчальна діяльність - цілеспрямована діяльність учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками. В процесі навчальної діяльності розвиваються основні психологічні новоутворення молодшого шкільного віку: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, вміння організувати навчальну діяльність, рефлексія. У молодшому шкільному віці всі ці новоутворення ще недостатньо сформовані, однак завдяки їм психіка дитини досягає необхідного для навчання в середній школі рівня розвитку.

З'ясовано, що процес формування психологічної готовності молодших школярів до навчання на другому ступені загальної освіти йде набагато успішніше там, де вчителі початкових класів і вчителі - предметники узгодять свою діяльність з формування в учнів умінь і навичок з діяльністю з розвитку особистості, тобто там, де дотримується наступність початкової та основної школи.

Аналіз вимог, що пред'являються учням у 5 класі, показав, що при всьому різноманітті їх можна об'єднати в три групи: вимоги до рівня засвоєння знань, умінь і навичок; вимоги до інтелектуального розвитку школярів; вимоги до особистості. Психологічний аналіз труднощів, які долають учні при переході на другий ступінь загальної освіти, свідчить про те, що нерідко їх джерелом є недостатні знання випускниками початкової школи специфіки навчальної діяльності в п'ятому класі і, відповідно, пов'язані з цією діяльністю неадекватні очікування. Для успішної діяльності необхідне усвідомлення учнем цілей, життєвих планів, ідеалів, тобто розуміння того, що він чекає від майбутньої навчальної діяльності, усвідомлення своїх особистісних можливостей. Поняття психологічної готовності складне і багатогранне, яке

включає достатній рівень розвитку уваги, пам'яті, мислення, стійку мотивацію навчання, волюву готовність до подолання труднощів та негативних емоцій.

У дипломній роботі нами проведено емпіричне дослідження психологічних характеристик готовності школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти. Для дослідження концентрації уваги молодших школярів нами була використана методика Пьєрона-Рузера. Аналізуючи отримані результати, можемо констатувати, що серед загальної кількості респондентів переважає середній рівень концентрації уваги – 36%. Показники по дуже низькому рівні уваги складають – 16%. Низький рівень прослідковується у 28% досліджуваних. Високий рівень концентрації уваги спостерігається у 20% учнів.

Отже, ми можемо зробити висновок, що в учнів 4-х класів спостерігається тенденція до низького та середнього рівня концентрації уваги. Цей показник ми можемо охарактеризувати як негативний, оскільки для учнів в цей період навчання необхідна максимальна уважність до навчання, адже вони знаходяться на перехідному етапі з молодшої шкільної ланки до середньої і незабаром їм необхідно здавати першу в їхньому шкільному житті атестацію. Крім того, провідна діяльність та соціальна ситуація розвитку молодших школярів в цей віковий період вимагає від них максимальної зосередженості як в навчанні, так і в житті, спілкуванні з однолітками.

Для оцінки властивостей особистості школяра, ми використали багатовимірний опитувальник Кеттела (дитячий варіант). Дану методику ми використали з метою визначення рівня основних особистісних рис школярів. Аналізуючи отримані результати, можемо спостерігати тенденції учнів четвертого класу до таких шкал як: «Розсудливість» - середнє значення по даній шкалі становить 5,9; «Оптимізм» - середнє значення становить 5,9; наступна шкала «Сумлінність» - середнє значення по цій шкалі 5,72; а також у вибірці переважають шкали «Впевненість у собі» та «Практичність», середнє значення обидвох дорівнює 5,2.

Отже, найбільш вираженими є показники шкал «Розсудливість» 5,9, «Оптимізм» ($X_{сер} = 5,9$) та «Сумлінність» ($X_{сер} = 5,72$). Найнижчі результати отримані по шкалам «Практичність» ($X_{сер} = 4,15$) та «Самоконтроль» ($X_{сер} = 4,16$). Це є негативне явище, яке суттєво може утруднити процес адаптації випускників молодшої школи в середній ланці.

З метою вивчення фрустраційної реакції у дітей нами був використаний дитячий варіант методики С. Розенцвейга. Після обробки отриманих сирих даних ми дійшли до висновку, що в школярів переважає інтрапунітивна реакція на фрустрацію - 36%. Екстрапунітивна реакція на фрустрацію має відсоткове значення 34%, та імпунітивна – 30%. Отже, серед досліджуваних четвертокласників вираженими є всі типи реакцій на фрустрацію. Проте, найбільш вираженою є інтрапунітивна реакція (36%), яка направлена сама на себе, з прийняттям вини або відповідальності за виправлення виникнувшої реакції ситуації. Фрустраційна реакція не підлягає осудженню. Школярі сприймають її як благоприємну для себе. Екстрапунітивна реакція, яка виражена у 34% досліджуваних направлена на живе і неживе навколишнє середовище, осуджується зовнішня причина фрустрації, підкреслюється ступінь фрустраційної ситуації, іноді вирішення ситуації потребується від третьої особи.

Імпунітивна фрустраційна ситуація, яка, у свою чергу, виражена у 30% досліджуваних розглядається як відсутність звинувачення як навколишніх, так і самого себе. Отримані результати вказують на відносно високі показники екстрапунітивної та імпунітивної реакції на фрустрацію, що може повпливати на особливості міжособистісних відносин учнів, стати причиною появи труднощів при спілкуванні з дорослими і однолітками.

Також за допомогою даної методики ми мали змогу дослідити ще і тип реакції на фрустрацію. Ми виявили, що найбільш вираженою є інтрапунітивна реакція з типом «фіксація на перешкоді» - 60%. Підвищений показник інтрапунітивного вказує на надмірну самокритичність або невпевненість досліджуваних, знижений або нестабільний рівень загальної самоповаги.

Також нами був прорахований коефіцієнт групової конформності, який складає – 7%. Даний показник говорить нам про те, що в школярів спостерігається низький рівень конформності, що вони більше дотримуються власної думки та покладаються на власну розсудливість, що характерно для перехідного періоду четвертокласників, проте може негативно позначитися на взаємодії з дорослими та однолітками.

За допомогою тесту Векслера ми досліджували вербальний, невербальний та загальний інтелект випускників-четвертокласників. Після обробки отриманих даних, можемо констатувати що в учнів переважає вербальний тип інтелекту, а саме 56%. Відсоткове значення невербального інтелекту в досліджуваній групі становить 44%. Даний показник вказує на те, що інтелект у більшості досліджуваних функціонує у вербально-логічній формі з переважною опорою на знання. Школярів, в яких переважає невербальний інтелект, зокрема, у 44% досліджуваних діяльність пов'язана не стільки із знаннями, скільки із сформованими на їх основі вміннями школярів і особливостями їх психофізичних, сенсомоторних, перцептивних характеристик.

Також за допомогою даної методики ми виявили загальний рівень IQ досліджуваних. Найвище відсоткове значення (58%) - має середній рівень IQ. В досліджуваній групі є один досліджуваний, що становить 2% від загальної кількості досліджуваних, в якого наявним є дуже високий рівень інтелекту, як вербального так і невербального. Також спостерігаємо, що двоє школярів, що становить 4% від загальної кількості досліджуваних, мають граничну зону інтелекту. Отже, можемо зробити висновок, що серед досліджуваних спостерігається тенденція до середнього рівня IQ школярів, в групі є наявний відсоток дуже високого рівня IQ, а також відсоток граничної зони, яка межує з низьким розумовим дефектом.

Для виявлення зв'язку між шкалами методик, які були використані нами в дослідженні було проведено кореляційний аналіз. Після проведення кореляційного аналізу за Пірсоном, нами було виділено тільки значимі

кореляції ($p < 0,05$). Отримані дані в результаті аналізу дали змогу простежити взаємну детермінацію шкал методик.

Таким чином, на основі отриманих результатів емпіричного дослідження та проведеного кореляційного аналізу, можемо стверджувати про недостатній рівень психологічної готовності школярів до переходу в середню освітню ланку, зокрема, у досліджуваних спостерігається: недостатній рівень концентрації уваги, низький рівень самоконтролю, високі показники екстрапунітивної та імпульсивної реакції на фрустрацію, що може повпливати на особливості міжособистісних відносин учнів, низький рівень конформності, тенденція до середнього рівня IQ школярів, а також наявний відсоток граничної зони, яка межує з низьким розумовим дефектом.

Щоб попередити можливі негативні явища на цьому етапі розвитку особистості школяра, практичний психолог має проводити спеціальну роботу. Ця робота повинна торкатися різних аспектів діяльності психолога з дев'яти-одинадцятирічними дітьми, основні спрямування якої представлені в роботі.

Аналіз перелічених аспектів діяльності психолога дозволяє зробити висновок про те, що робота із цієї проблеми, образно кажучи, розтягнута в часі: починається в 4-ому класі, обов'язково повинна бути продовжена в 5-му класі.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у більш комплексному дослідженні проблеми психологічної готовності школярів до переходу на другий ступінь загальної освіти.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>